

Шевченко за гратаами.

5-го квітня 1847 році на Дніпровому перевозі арештовано «свободного художника», Тараса Шевченка. Арештовано саме тоді, коли він поспішався на весілля до свого приятеля Костомарова, де мав бути за боєрним. Неред Шевченком тоді широко сплелися вже життєві дороги: він сам одібраний певну службу в київському університеті, а з другого боку йому веміхалася перспективи поїхати за кордом, щоб починити й по дивитися, як там на волі люди живуть. І от у весільному настрої він у бурінні поведено Шевченка до „Ітємова“, а агентом і опініоном він під замком, спершу в Каїбі, а потім 17 квітня — в Петербурзі, в тюрмі при „ІІІ-оголінні“, засидів в'язницю 31 місяць не на волі, а під червону шапку московськую...

Контраст величезний. І тим більший, що лихо випало на Шевченка, як грім з ясного неба, коли нікто Бога не передчував і не сподіувався. Пікаво отже простежити, як страв Шевченко несподівано лихо відбився на його психічній той контраст між весільним, скажу так, настроєм та тюремною дійсністю. Перші хвилини несподіваного лиха звичайно бувають найтіжчі, — як же їх страй нащ Кобзарі і чихахили вони долу його міцну, кремену відчути?

Біографічний матеріал скупо про це говорить, хоч мало не всі в один голос люде, які зазнали під той час Шевченка, залишають, що він був на диво спокійний і байдужно ставався до своєї майбутньої долі. Ворізі до Петербургу Шевченко був, кажуть, такий веселій, поводився так беззурно і так жартував, що на одній станції смотритель завважив, що неможливи, чи саме арештований і хтого везе? — то польплють Шевченка, чи наскакали. Так само спокійно з по гляду й завів весело поводився Шевченко і в Петербурзькій тюрмі, принаймні перед тужмінами людьми, ставав на допит, давав своє по відчесні, і жартом відповідав на всікне не казенне слово, яке чув од своїх товарінь ків. І це через усю той місяць, поки лягло слідство, коли доводилося балакати з „самими“ Дубельтом, що

позовдився з братчиками, як „важкий по воспитанню“: лягався, тупотував ногами, заслюкаяв якиро на смерть і т. Спокійно вислухав Шевченко і в дванадцять жорстокий пропусду, — та спокійно, що юристи з „ІІІ-оголінні“, вагаючись, могли валикати на закінчені сарацини вій то він „виржал глаубочайшої вій!“ (благодарності) від карти „искривленій“ расказівка („Вільне“, 1906 р., кн. VIII, стор. 12).

Од майже все, що ми можемо з оповіданнях сторонніх людей та з офіційних документів про ті, видима і, надзвичайно тіжкі два місяці життя і Шевченка, які пережив від єщє (5 квітня) до відслідка на оренбурзький степ (30 мая). Так багато пережало — од весільного настрою я ляжки подій до пілкошвидкого їх зруйнування, і там мало, а першого по горлу здається, слідує кінцево з тих переживань в біографічному матеріалі. І, звичайно, в тих переказах, що тут подають, не можна було б уявити собі долгу духодового ставу Шевченка під час руйнування всього життя, коли в інші сам не покинув нахідних документів про свої переживання — тих документів, що вводять у світла святинь його тодішньої піхвики і показують безпосередно самого Шевченка таким, яким він був тоді, за гратаами в Петербурзі. Цими документами я вважаю тільки поезії, тобто разом з дорожнінми перлинами поетичних під яким стоять красномовна да ги: „І-147. Петербург, у підгаліді“. При світлі цього, скажу так, поетичного подвійства, зовсім інши показається як духовий стан його автора; поезії виразно малюють ту страшну трагедію, що під маскою спокійної беззурності та безтурботності відбулася в Шевченком за той короткий час.

А в тім — з першого погляду не всі відіб'ють. Вільшість з тих тюремних поезій — вісім, з трипнадцяти — підів'я не нагадують піснім, що вони народилися під замком, за гратаами. Прорвутися звичайна у Шевченка сумовата нотка, забренить тужливий акорд, але не тає далеко, алеється, він тає ремінські обставини, що не глянувшись на аудію, аудію не скажеш, де їх написано. В іншому місці поет дастільки хіба коротенько натякнання, як от цих чудово гарних словах:

Не сплюся, — а ніч як море..
Хоч діллюсь я в осені,
Так у невої: до спіні
Не заговориш ні про оре,
Ні про „мадченські сні“.

І цією низкою поезій у цих словах гільки я заходжу виразне слово про неволю. В інших і того нема. Подумай тильки — чудова, спокійно відвержана до останньої ціпачки в тишинних тонах картина, сільського життя „Вечір“ („Садок вишневий коло хати“) написана все тим же... — „у підгаліді!...“ Мороз піде поза синюю від такого контрасту, хоч психично від цілком натуральний і зрозумілі, і може символізувати собою той самий контраст, який доля продемонструвала тильки що над самим Шевченком, у весільном відрані запорваними його до темного лоху. Але думка поета лине в його на дaleку Україну і творча фантазія наперекр сумінні дійсності маловідомому картинах такого, спокійного частя. Його і тут нема тут, за гратаами, але тим жа дібоніше поетове серце прагне його, що б одпочини от мук неволі та гільких розмоз з Дубельтом, і от вистояти перед вінами з непереможеною силою — рідні картина: садок вишневий кільхи... хрещі над вишнями гудуть... плугарати вертаються в поля... співають дівчата і як вінча усого... — голосиня, могучий спів соловейка над усім розлягається і все собою криє. Звичайний тюремний сон, тим жінішій і до милі дійсності близячий, що дужче гнітить неволю, — і поет цією тишинорою, лагідною картиною, не зрадивши себе й одним томом, змалював той стражній контраст, що глобікою б-зоднією простягся між тим що було там, на Україні, і тим що єсть тут, зараз коло його. Коротенька, але промовнича дата під „Вечером“ дістась нам для зрозуміння цього віршів більше, ніж цілі томи дослідів, і нескладальні спокій, якою іділії крає мальованих настірів поета, ніж усікні оповідання сторонніх людей та гори офіційних документів.

Та не тільки контрастами малювали Шевченко свій настір на неволі. Він в натури не був людиною пасивною і після тихих мрій про пласти в тим більшою силою вирвався у його дужий голе могучого протесту. Третім у цій тюремній поезії стоять заменити вірш „Мені однаждико“, в

якому поет немов кладе на вагу долі своє особисте щастя і щастя рідного краю і огневими іскрами сина: Та мені, як мені, Л. Україні її мені, І кріпніть, думані в огні І окрадені землі! Ох, не однаждико мені!

Либа я поєгож — оте „ох, не однаждико мені“, в якому всі свої почуття толінні вилив великий пісні і співднінні! Всі чує, як йому тяжко пропашти в наявності на власні щастя і як їх теже думати, що його жертв м-ро пропала для рідного краю. Ві бачите, як під позор'євою безжурністю клекотить море смутку, страшна туга і разом протестують силы, і він вірте, що ця людина про себе має право сказати:

Молоси, Господи, колось,
Хлібъть тає не перестану,
Що я і ні в ким не поюдо
Мої труму, мої хайдані.

Це з поезії „Костомарову“. Поет починає знов з імітації, коли хочеть, тюремної (що ж — і в тормі свої ідії бувають) картина. Йому вдається на- віга що

І до лверей, на ключ замкнутих,
І до рештів на вікні
Принеси і трохи.

За серд’ тильки стискає отне проклоні пекучий жаль, що нікому його азатда там, у рідному краї. Але тильки здається: одни погляд у вікно-і-зникла, мов тінь, усі тюрем-ні ідлідів:

Дивлюсь — твоя, мій брате, мати
Чорніща бороні землі
Іс, з хреста венач зняття...

Кінець ми знаємо: егоїстичний жаль поета, що ні з ким свое лихо поділити, не ветою перед цим образом страждальної матері і розпоропив ся в трагічній радості —

Що я і ні з ким не поюдо
Мої труму, мої хайдані...

На останці маємо три в ряд поезії виразно тюремного змісту: „В неволі тижно“ — якже Шевченко, ждући при на думі залізів, але не його мучень:

Ходите сонце, як згасло,
Що не в Україні поховано,
Що не в Україні буду жити,
Люді і Господа любить.

Це без краю тужливий крик на одну хвилину. Вже зараз по п'ому поет обертається до товаришів по неволі з тижмін залишанням:

чи ми же зійдемо чи ні,
чи вже на-вінк розмішлись

I слово правди і любові
В стени-вертозі понесли?

„Нехай і так“, — говорить далі поет, нехай вже нічого не востало, як „смирнити“, але все ж таки Свою Україну любить, Любить її, во врем'я злету, В останні тижні минути За нет Господа молити.

I „остання тиждня минути“ везав баром прийшла, 30-го мая Шевченка з тювірівим привезено до „ІІІ-оголінні“, щоб вчити його „милодардії“, мовляв гр. Орлов, приуз Шевченко, як ми вже знаємо, вислував його слікожі, але що то за спо-кій був, показав вапнений той же грек для вірш „По-зад полем іде“. Це від піла якесь філософія неблаганої смрті, що нікого не мінає й усіх рівняє, але зовсім тижднем криком пробивається огнінний акорд.

І мене не мене, На чужині злети, За рештою залиши, Хрестів нікто не поставив,

І не поїде! Цим безнадійним криком і кінчачиється пісня тюремних поезій Шевченка.

Нічадайчайно цінні з артистичного погляду, віддержані, гарні, а могутим настроєм, вони мають величезну вагу, як автобіографічний матеріал, досить новою малюнкою поетову душу під час неволі за гратаами петербурзької тюрми. Перед нами не безжурна, весела лодія, що відбувається Шевченка людем, що бачили його в той час. Отевідно, позор'євою безжурністю він тильки маскував те, що робилось у його в душі. А там жало було за мінузум, безнадійна майдангутність сказана на очі, клекоті протесту проти наїльництва і панік любові до рідного краю порівняла за собою. То одне, то друге почування бере гору і розриває поетові груди. Страшну трагедію, боротьбу настроювів носив у своїх грудях поет із спокійм, веселим, та безжурним виглядом.

Та й було чого. Алже ця пригода була громовою стрілою, що росколала на двоє життя поетов. Позад зосталася розгромованою нацією особистого і громадського характеру, зосталася муз, прапор, якість рідного краю, товариство; спереду тьмяною низкою простягніть ряд чорних днів у смердючій казармі, муштра, чужина

і ні найменчого проміньчика ясного світла. Шевченко тягнув, що за таку провину, яку Йому інкриміновано ("сочиненіе возмутительныхъ стиховъ"), в Росії тих часів нема прощення, і йшов снідомо віп на страту, на спроквільне погасання і хисту, і творчі сили, і всього живого.

Неволя не ьбила Шевченка, не ьбила його хисту зовсім. Але хто знате, що б дав наш великий Кобзарь, коли б не трапилось будо Йому на шляху тієї громової стріли, що росколола так фатально його життя на дів половині, коли б не перемучився він тих страшних десять літ, що почалися з перебування за гратами в петербурзькій цітаделі?. Десять на кращих літ, коли чоловік був саме в розцвіті сили й хисту свого й міг дати колосальні зразки артистичної творчості, мусів він поневірятись по пустині й волочити найдланих нікому, здавалось, непотрібного життя, затаївши в душі невищласані слізаи й ненароженні твори свої.

Гратами обставлено Шевченкову душу і ті твори лишились там, за гратами... Сергій Єфремов.